

Tisztelt Igazgató Úr!

Tisztelt Nagykövet Asszony!

Tisztel Egybegyültek!

A most megnyíló kiállításnak a rendezők azt a címet is adhatták volna, hogy elfeledett és új életre kelt művek és mestereik. Az itt látható képek ugyanis mind a magyarországi szakma, mind a múzeumlátogatók előtt többnyire ismeretlenek annak ellenére, hogy időnként felbukkannak egy-egy galéria árverésén. Nincsenek bent a művészeti élet körforgásában, nevük említésekor nem jelenik meg az emberek arca előtt egy-egy ismert művük, holott ezek közül a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteménye is őriz párat. Nagyváradon, ahol éltek és dolgoztak nevük és alkotásaik jobban ismertek, sőt egyikükről, Tibor Ernőről galériát is elneveztek.

Az ismeretlenségnek több oka is van. Egyrészt az, hogy életük és művészetük Nagyváradhoz, az Oradea névre átkeresztelt nagyvároshoz kapcsolódik, amely Trianon után Romániához került, s ezáltal gyengült az anyaországgal való kapcsolat, másrészt az, hogy munkásságuk jelentős része a XX. század első felére esett, és a II. világháború borzalmait nem mindnyájan élték túl.

Pedig maradandót alkottak, és a magyar festészet térképére Nagybánya, Szolnok vagy Mártély mellé mostantól odakívánkozik Nagyvárad neve is. Azé a városé, amely a XIX. század végi, XX. század elejei magyarországi gazdasági fejlődés és polgárosodás következtében unalmas kisvárosból pezsgő szellemi központtá vált országos jelentőségű napilapokkal, folyóiratokkal, nyomdákkal, amelyek közül kiemelkedett a Sonnenfeld, könyvkiadókkal, színházzal, galériákkal és festőiskolákkal, a mindenki előtt nyitva álló, két nagy művészeti gyűjteménnyel, Ipolyi Arnoldéval és Schlauch Lőrincével, a sohasem üres kávéházakkal, ahol naphosszat folyt a „kecsesen okos csevegés”.

A városnak élénk volt a sportélete, különféle amatőr művészeti egyesületei voltak, s Bihar szerte híres volt gyógyvizű fürdőiről, a Félixről és a Pünkösdről. Itt alakult meg 1908-ban a Holnap Társasága, amelynek Juhász Gyula volt az elnöke, tagjai között találjuk Ady Endrét, Babits Mihályt, Balázs Bélát, Dutka Ákost, Emőd Tamást és Miklós Jutkát. A társaság jelentette meg 1908-1909-ben „A Holnap” című antológiát, amelyből összesen két szám jelent meg, de ez is elég volt ahhoz, hogy felrázza a magyar irodalom állóvizét. Nagyváradról indult Ady Endre pályája, aki újságíróként 1899-1904 között élt és alkotott a városban. Friss szellemű, nyitott város volt a Körös-parti Athén.

Mi lehetett az oka, hogy éppen Nagyváradon alkotott ennyi tehetséges ember, köztük nagy számban zsidó származásúak is? Ady Endre írja egy helyütt: „...Nagyváradon, ahol az intellektusnak, a finom ösztönöknek, a világosságra, haladásra törésnek annyi nemes battériája van. Nem felekezeteskedik senki...”.

István király intelmeiből tudjuk, hogy a több nemzetiségű ország mindig erősebb az egy nemzetiségűnél. Ismét Adyt idézzük A kultúra ígéretei. A Magyar városok” című írásából: „...*rámutatunk egy különös és aggodalmas momentumra. Azok az elzárkózottan, régen és tisztán magyar lakosságú városok, amelyek a földet művelő Alföldön termettek – hogy is mondjuk? – kevésbé ígérnek nekünk a kultúrát. Ezek a, pedig valóban színmagyar városok: csökönyösek, lassan baktatók. Azokban a városokban látjuk az ígéretet valószínűnek, erősebbnek, hol a magyarságnak nagy harccal kellett magába olvasztania idegen elemeket. Arad, Pozsony, Kassa, Temesvár, Győr, Pécs és Miskolc inkább ígéretei a jövő kultúrájának, mint a palotás Szeged, mely pedig úgy kínálkozik.*” (in: Nagyvárad Napló, 1902) E városok közé tartozik Nagyvárad is.

Ebben a városban éltek és alkottak Tibor Ernő, Leon Alex (Löwinger Sándor) Barát Mór (Lustig Mór), Mund Hugó festőművészek és Kara (Krón) Mihály szobrászművész, akiknek pályája éppen úgy indult, mint a hazai kortárs művészek többségéé: támogató család, városi vagy fővárosi rajziskolák, külföldi tanulmányutak Európa jelentős művészeti központjaiba, elsősorban Párizsba, Münchenbe, Berlinbe, Prágába, Olaszországba. Tudjuk, hogy a Löwinger Sándor néven született Leon Alex 1936-ban Párizsba utazott, ahol Tihanyi Lajos és Marc Chagall tanítványa volt, míg Mund Hugóra Cézanne művészete volt nagy hatással, ami csendéletein is tükröződik. A tanulmányutak után vagy között sor került az első kiállításokra, többnyire Nagyváradon vagy más erdélyi nagyvárosokban. A művészek közül talán Tibor Ernő festette legtöbbször Várad utcáit és tereit, Bihar megye sajátos és változatos népeletét. Ő készítette el Ady legelső, máig egyik legjobb portréját, amely a kiállításon is látható. Barát Mór a francia impresszionisták nyomán kiváló tájképeket, portrékat, hangulatos életképeket festett.

Képein megjelenik a munkásember alakja is. Kara (Krón) Mihály Firenzében is képezte magát, majd a 30-as években Mestrovic környezetében dolgozott. Az alkotások témájukat, művészi eszközeiket tekintve olyan sokszínűek, mint a XX. századi magyar képzőművészet, ahol élnek a nagybányai iskola hagyományai, de ott vannak a Nyolcak és az Aktivisták az avantgárd eredményeivel.

A művészek részt vettek Nagyvárad pezsgő szellemi életében, alkottak, tanítottak, élték kissé bohém életüket.

A nyugodt, alkotó éveknek a 30-as évek fenyegető légköre, az „ordas eszmék” egyre erőteljesebb terjedése, majd a létüket fenyegető fasizmus európai térnyerése vet véget.

„A sorsközösségben az igazi nagy törést, a magyarrá lett zsidóság nemzetudatára mért súlyos csapást a vészorszak jelentette. Nem elsősorban a jogfosztó törvények és rendeletek, hanem maga a tény: a vidéki zsidóság túlnyomó többségét s a fővárosiak egy részét úgy hurcolhatták el a lágerekbe, hogy az nem eredményezett nyílt, az üldözöttek sorsát is pozitív irányban befolyásoló felháborodást” – írta Pethő Tibor a Magyar Nemzetben 2009-ben.

A gazdag életutat hirtelen szakítja félbe a halál, amelynek döbbenetes dátuma nem igényel magyarázatot: meghalt, vagyis elpusztították 1944-ben Osztroiban, a Szovjetunióban, 1944-ben Auschwitzban, 1945-ben Dachauban. A művészekkel együtt pusztultak műveik is. A közelegő veszedelmet érezve Mund Hugó és felesége, a szintén festőművész Dömötör Gizella még 1930-ban elhagyták Nagyváradot, és Argentínában telepedtek le. Kara (Krón) Mihályról kevesebbet tudunk, még halála éve sem ismeretes. Ő a 30-as évek közepén Jugoszláviában dolgozott, onnan emigrált Palesztinába.

Az új évezred első évtizedében sok olyan kiállítást rendeztek hazánkban, amelyeken a nagyközönség által kevésbé ismert magyar művészek alkotásait mutatták be. Ők életművük jelentős részét külföldön alkották, vagy több évtizeden keresztül nem rendeztek számukra Magyarországon kiállítást. A művészettörténészek, muzeológusok erőfeszítései azonban sikerrel jártak, és napjainkban Robert Capa, Lucien Hervé vagy Tihanyi Lajos neve sokaknak már ismerősen cseng.

A Holocaust Emlékközpont a 2010-ben kezdeményezett „Száműzött művészet” elnevezésű sorozatával – amelynek keretében a mai kiállítás megrendezésére is sor került - hasonlóan nemes feladatra vállalkozott. A XX. századi magyar tudomány és művészet azon képviselőinek életművére hívja fel a figyelmet, akik az ország határain kívül alkottak részben személyes döntésből, míg mások származásuk miatt voltak veszélyeztetettek hazájukban, és el kellett menekülniük. Megint másokra a vészorszak áldozataiként emlékeznek.

Így fonódnak össze a különböző művészeti ágak, képző-, film- és zeneművészet egy jól átgondolt projekt keretében. A sorozat az ő művészetüket mutatja be visszahozva a feledésből.

Így kerülnek vissza az egyetemes magyar kultúra áramába az e kultúra hagyományaiból is építkező zsidó származású magyar művészek, és foglalják el méltó helyüket nemcsak a magyar, hanem az európai kultúrában is. Hiszen az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk óta Nagyvárad ma közelebb van hozzánk, mint az elmúlt fél évszázadban. S bár jelenleg gazdasági nehézségeink vannak, mégis elmondhatjuk, hogy gazdag ország vagyunk, mert kimeríthetetlen kulturális örökségünk van, amelyből időről időre újabb értékek kerülnek napvilágra, és reméljük, nemcsak egy kiállítás erejéig.

Végezetül köszönetemet szeretném kifejezni Harsányi Lászlónak, a Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány ügyvezető igazgatójának, dr. Basics Beatrixnak, a kiállítás kurátorának, valamint az intézmény mindazon munkatársainak, akik hozzájárultak a tárlat létrejöttéhez.

Köszönöm figyelmüket. A kiállítás ezennel megnyitom.

Hammerstein Judit
kulturális helyettes államtitkár, NEFMI

„Éhe a Szépnek...” nagyváradi művészsorsok a két világháború között című kiállítás megnyitóján elhangzott beszéde.

Budapest, 2011. március 9.